

Dinko Kreho

NEPREPOZNATI KRIMIĆ

(Ivana Bodrožić: *Rupa*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2016)

Svaki nekoliko godina na našem jezičnom području pojavi se roman koji digne prašinu svojom navodnom utemeljenošću na stvarnim osobama i događajima. Ponekad je kritika ta koja prva predloži empirijski ključ za tumačenje teksta, no dogodi se i da je preduhitre „žrtve“ koje su se prepoznale u tekstu. Najpoznatije djelo u našim suvremenim književnostima koje je po objavljivanju prepoznato kao roman s ključem zasigurno je *Forsiranje romana reke* Dubravke Ugrešić, s tim da je njegova recepcija brzo nadrasla činjenicu da je inspirirano tadašnjim zagrebačkim književnim prilikama, a kanonski status romana ubrzo je i ovjeren NIN-ovom nagradom. Devedesetih godina je *Forsiranje* dobilo svoje mračne desničarske pandane u romanima *Fukara* i *Ambra* Ivana Aralice, da bi u predstojećim desetljećima, u različitim trenucima i s heterogenim odjecima, uslijedili *Wonderland* Marinka Koščeca, *Lijepi i prokleti* Damira Radića ili *April na Vlašiću* Muharema Bazdulja. Svaki od ovih romana izazvao je mali skandal u književnoj, kulturnoj i/ili akademskoj sredini iz koje je njegov autor crpio inspiraciju. Ipak, čini mi se da se po žestini reakcija koje je izazvao i širini dijapazona iz kojeg one dolaze niti jedan od nabrojanih naslova ne može mjeriti s recentno objavljenim krimićem *Rupa* Ivane Bodrožić (ranije Ivane Simić Bodrožić).

Rupa prati novinarku fiktivnog zagrebačkog tjednika *Vrijeme* Noru Kirin, koja pristiže u neimenovani gradić na hrvatsko-srbijanskoj granici kako bi napisala reportažu o maloljetnom srednjoškolcu koji je hicima iz revolvera usmrtio supruga svoje profesorice i ljubavnice. Grad je depresivan, pust i razrovan podjednako fizičkim tragovima rata, derutnom ekonomskom situacijom, kao i traumama iz devedesetih i međuetničkim tenzijama u sadašnjosti; jedini kojima dobro ide pripadnici su političke kaste, koji obilato profitiraju na prolongiranju statusa quo i po tome si međusobno izrazito nalikuju bez obzira na različite etničke pripadnosti. Norin dolazak podudara se s eskalacijom političko-poslovno-kriminalnih intriga, u čijoj kulminaciji padnu i mrtve glave; istražujući građu za svoju priču ona se nenadano upliće u ova događanja, koja brzo premašuju i očekivanja senzacionalistički orijentiranog medijskog pogona za koji radi. Povrh svega, neočekivano se pojavljuje moguća poveznica između aktualnog zapleta i ubojstva Norinog oca, policajca koji je devedesetih ubijen pod nerazjašnjenim okolnostima, po svoj prilici kao žrtva zavjere „svojih“. Gradski taksist Marko, nekadašnji srpski rezervist s kojim će se usput sprijateljiti, pomagat će joj u naporima da otkrije šta se zapravo događa i na koji je to način povezano s njezinim vlastitim sablastima i traumama.

Premda se mjesto radnje nigdje eksplicitno ne imenuje, nije ga teško „pročitati“ kao Vukovar. Pored evokacije opsade grada i njegova spravnjivanja sa zemljom u prošlosti, te opisa sveprisutne segregacije u sadašnjosti, u radnji *Rupe* istaknuto mjesto zauzimaju i,

recimo, afera u kojoj je saborska zastupnica snimila kako joj gradonačelnik nudi mito, koja se u Vukovaru doista dogodila, ili lik lokalnog političara Stanka Velimirovića, koji je upadljivo inspiriran vukovarskim liječnikom i jednim od čelnika Samostalne demokratske srpske stranke Vojislavom Stanimirovićem. Nismo morali čekati na prve prikaze romana kako bi vijest o ovakvim podudarnostima odjeknula u medijima; mnogi su se Vukovarci prvi oglasili. Recimo, stanoviti vukovarski poduzetnik, koji je želio ostati anonimn, za zagrebački je *Tportal* izrazio vlastitu zatečenost i povrijeđenost činjenicom da je Bodrožić, čije je školovanje navodno sufinancirao, „od [njega] načinila kriminalca i ubojicu“. Spisateljica Julijana Adamović i novinar Romano Bolković ispisali su na Facebooku maratonske objave, čija bi se suština mogla parafrazirati ovako: Bodrožić na ratnoj i poratnoj sudbini Vukovara bešćutno „skuplja literarne bodove“ (Bolković), ne mareći za živote, karijere i obitelji ljudi koje je „stavila u knjigu“ (Adamović). Komentari s desničarskih portala već u startu su isticali da je „jasno“ o kojem gradu i kojim osobama je u romanu riječ, te su *Rupu* čitali ne kao pripovjednu prozu, nego isključivo kao *statement*; autoricu su optuživali ne samo za profitiranje na vukovarskoj tragediji i relativiziranje zločina, nego i, među ostalim, za feministička „zastranjenja“. Sama Bodrožić odlučno tvrdi da se prvenstveno željela „okušati u krimiću“, sve vrijeme insistirajući na tome da su „dokumentarni“ izvori, čije postojanje ne negira, od sekundarnog značaja.

Nije isključeno da se autorica ponijela nekorektno prema sudionicima i sudionicama javnog života Vukovara, poigravajući se elementima iz njihovih biografija i privatnih života tako da u mediju proze zapravo kamuflira kojekakve tabloidne poslastice za insajdere. Da budem jasan, ne držim da bi taj postupak trebao uvjetovati naše čitanje romana, ali ne mislim ni da ga možemo tek tako otpisati kao irelevantan izvanknjiževni fakat. Kao autsajder u odnosu na mikrokozmos o kojem je riječ, ne mogu donijeti konačan sud o ovom aspektu *Rupe*, koliko god mi je recepcija koju je pobudio zanimljiva. Međutim, mogu ustvrditi da je *Rupa* uspjela književna pripovijest, koju vrijedi pročitati i o kojoj vrijedi razmišljati i u drugim kontekstima osim famoznog „ključa“. Za početak, kriminalistički zaplet je vrlo umješno postavljen, a gradacija suspensea dobro izvedena. *Rupa* je više politički triler nego *whodunit*: u njegovom središtu nije pitanje identiteta ubojice i misterij zločina, nego dinamika moći u jednom političko-kriminalnom mikrokozmosu, koja povremeno buja i do ubilačkih razmjera. Nekoliko pripovjednih tokova, predloženih iz ugla različitih fokalizatora, teče paralelno s Norinom pripovješću, da bi se u konačnici isprepleli s njom. Uz Noru, njegov podjednako neizostavan protagonist jest i sam grad, koji u talačkom odnosu drže kako politike vladajućih, tako i kriminalno podzemlje; atmosfera nekoć živog i prometnog ravničarskog mjesta pretvorenog u grad sablasti jedna je od pamtljivijih strana romana. Bez obzira na eventualne izvore inspiracije, treba pohvaliti i karakterizaciju, osobito kad su u pitanju protagonistica i lepeza sporednih likova, poput Velimirovića ili mjesnog pjesnika-mistika Grozdana. Šteta jedino što Norin *sidekick* Marko nije dobio podjednako temeljit karakterizacijski tretman – njegov lik ostaje u okvirima arhetipa izmučenog ali plemenitog PTSP-ovca, dobro poznatog iz neorealističke proze ranih dvijetisućitih. Jezični idiom likova bitan je karakterizacijski moment u romanu: hrvatski nacionalisti trude se govoriti hiperstandardom, njihovi srpski pandani forsiraju ekavicu i srpski leksik, dok svi ostali, „umjereni“ i „normalni“ likovi, govore nekom srednjom, srpskohrvatskom varijantom. Ovakav karakterizacijski manir može izgledati naivan, ali valja imati na umu jezičnu raznolikost srijemskog i baranjskog kraja,

gdje se isprepliću različiti idiomi i varijante, a jezične preferencije u poslijeratnim uvjetima uvelike su postale indikator političkih sklonosti. Dodajmo i da je završnica romana pomalo nategnuta, i da odaje dojam kako je autorica do te mjere željela izbjeći predvidljivost i zaobići pretpostavljena očekivanja, da je otišla u neuvjerljivost. Hvalevrijedno je to što je odbila igrati na sigurno, no ostaje šteta što finale *Rupe* nije na razini ostatka pripovijesti.

Premda odbija govoriti o *Rupi* kao o romanu s ključem, indikativno je da Bodrožić potvrđuje kako grad u koji je radnja smještena „neodoljivo podsjeća“ na Vukovar. Dapače, ona je ustvrdila kako je izbjegavala imenovati mjesto radnje kao Vukovar među ostalim i zato što je to ime u današnjoj Hrvatskoj „opterećeno značenjem“. Uz malu primjesu zlobe mogli bismo ustvrditi da Bodrožić dobro zna o čemu govori, budući da je tom simboličkom „pumpanju“ i osobno doprinijela: nakon što se proslavila autobiografskim romanom *Hotel Zagorje*, koji iz dječje perspektive pripovijeda o izbjeglištvu iz Vukovara i gubitku oca na ratištu, u nizu javnih istupa je s ironijom, ali ne manje iskreno, govorila o žilavosti vlastitog „problema sa Srbima“. Bodrožić je proteklih godina u više navrata dolazila u središte zanimanja književne javnosti u Hrvatskoj, pobuđujući svojim pisanjem polemičke reakcije i razmjene. Pristao bih uz kritiku koju je artikulirala književna kritičarka, pjesnikinja i blogerica Asja Bakić, koja je ustvrdila kako Bodrožić u svojim istupima opetovano reproducira djetinjtu, naivnu perspektivu iz *Hotela Zagorje* kako bi plasirala vlastite političke stavove o sadašnjosti i u sadašnjosti. Registar naivnog čuđenja pred svijetom dugo je bio modus u kojem se Bodrožić izražavala i izvan proznoga pisma, ponekad na doista neodgovoran način. Međutim, zbirkom priča *100% pamuk* (2014) – heterogenom prozom u kojoj prati sudbine niza ženskih likova – ona je uspostavila odmak od ovog manira, da bi ga se u *Rupi* pak potpuno riješila. Pripovijedanje se odvija u trećem licu, protagonistica je izrazito diferencirana u odnosu na autoricu (neki su tekstovi požurili da ih poistovjete na osnovu traume gubitka oca, posve zanemarujući krajnje različite kontekste i pozadine u jednom i u drugom slučaju) i nije jedina fokalizatorica radnje, dok je infantilnu pozu zamijenio „tvrđi“, noirovski pogled na svijet. Kao da je usvajanje kodova krimića i trilera omogućilo Bodrožić odmak u odnosu na zacrtane granice na način na koji to unutar konvencija „visoke“ književnosti nije mogla izvesti. Rezultat je to da je o ratu uspjela pisati na način koji se još uvijek ne susreće odveć često u našim književnostima.

Naime, Bodrožić u *Rupi* bez zadržke evocira opsadu, razaranje grada i ratne zločine u režiji JNA i srpskih paravojnih snaga, ali istodobno i jasno prikazuje suodgovornost političko-policijsko-obavještajnih struktura za rat. Ona piše i o zločinu i traumi, ali i o političkom trgovanju i profitiranju na zločinu i traumi. Priča o Norinom ocu, osjećkom policajcu koji je, kako nam je sugerirano, stradao jer je želio raskrinkati zločine „vlastite“ strane, neskrivena je aluzija na načelnika osječke policije Josipa Reihl-Kira, koji je zbog svojih napora da spriječi izbijanje rata u istočnoj Slavoniji likvidiran 1991. Eponimna Rupa ime je masovne grobnice nadomak Vukovara, koje u romanu pak postaje široko obuhvatna metafora. „Rupa“ je taj razrovani, pokoreni grad; „rupa“ je u današnjoj Hrvatskoj cijelo područje istočne Slavonije i Srijema, koje je nakon reintegracije 1998. ostavljeno da propada u etničkim potkusurivanjima; „rupa“, naposljetku, postaje cijeli naš „tranzicijski“ kozmos, prostor obnovljenog kapitalizma pogonjenog nacionalističkim i patrijarhalnim nasiljem. Usput, valja primjetiti da su po pojavi *Rupe* Bodrožić žestoko stali napadati upravo oni konzervativni krugovi koji su

se prema njoj godinama postavljali zaštitnički. Premda ova činjenica sama po sebi ne garantira da je autorica na pravom putu, ipak je indikativna.

Pojavu i recepciju ove knjige zanimljivo je sagledati i iz perspektive žanra. *Rupa* je objavljena u ediciji Balkan Noir, kriminalističkoj biblioteci koju je pokrenuo tabloid *24 sata* u suradnji s najvećim izdavačkim kućama u Hrvatskoj (u ovom slučaju to je Naklada Ljevak). Istina, za razliku od naslova dosad objavljenih u ovoj ediciji, *Rupa* je štampana u tvrdo ukoričenom izdanju, i – barem zasad – nije u masovnoj cirkulaciji na kioscima, u supermarketima i poštama, što su inače glavna prodajna mjesta Balkan Noira. Ipak, po kontekstu u kojem je knjiga objavljena, njezinoj prezentaciji, realizaciji, ali i marketingu, možemo zaključiti da je ona mišljena kao triler ili noir pripovijest; to potvrđuju i žanrovski kodovi teksta, pa i auto-ričino samorazumijevanje. Međutim, za razliku od drugih naslova iz Balkan Noira, o kojima se redom pisalo i piše se kao o „žanrovskim“ ostvarenjima, *Rupa* je dočekaana kao roman s ključem. Ova činjenica potvrđuje nam da je način na koji veći dio postjugoslavenske kritike tretira kategoriju žanra – kao niz karakteristika *teksta*, tj. skup izvjesnih šablona i matrica koje se kao takve „pune“ sadržajem, ili se u boljem slučaju na njima gradi i nadograđuje da bi se dobilo nešto „više“ od žanrovske književnosti – nemalo problematičan. Slučaj dočeka *Rupe* ilustrira u kojoj je mjeri žanrovska pripadnost teksta uvjetovana njegovom recepcijom, tj. *prepoznavanjem*: žanrovska legitimacija nekog djela ne proizlazi iz pukog zbira književnih postupaka, nego se događa preko koda, ili *društvenog ugovora* između autora, publike i izdavačko-knjižarskog pogona. Činjenica da je niz javnih osoba u Bodrožićinom krimiću prepoznao sebe i svoje sugrađane/ke narušila je temeljnu konvenciju koja nalaže da se krimić prije svega čita kao proza, dakle fikcija, a onda i fikcija organizirana oko određenih toposa, matrica, postupaka i sl.

Uzevši u obzir izvedbu pripovijesti, idejni sloj i kontekst, *Rupa* se izdvaja kao jedan od najzanimljivijih naslova koji su se dosad pojavili u ediciji Balkan Noir (izdvojio bih još *Susjeda u nevolji* Gorana Tribusona, *Mimu i kvadraturu duga* Želimira Periša, te *Sva je priroda divlja i surova* Ivančice Đerić). Ivana Bodrožić je izašla iz vlastite zone udobnosti, načinila autorski korak u novom pravcu, i to se, bez obzira na nedostatke o kojima je bilo riječi, pokazalo dobitkom – za književno i kulturno polje, a i za nju kao autoricu i javnu osobu. Bilo bi zanimljivo vidjeti šta još može učiniti u mediju kriminalističke ili trilerske proze, ukoliko odluči dalje istraživati njihove mogućnosti.